

Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /
Journal of Divinity Faculty of Bayburt University
e-ISSN 2630-595X
Sayı: 16 2022/2 - Aralık

HAKİM TİRMİZİ'NİN KİTÂBU'L-İHTİYÂT'INDA SÜNNETE İTTİBÂ
Adhering to the Sunnah in Hakim Tirmizî's Kitâbu'l-İhtiyât

Durdane Zeynep TEKMEN
Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Ana Bilim
Dalı.
Kilis / Türkiye
Research Assistant, Kilis 7 Aralık University, Faculty of Divinity, Department of
Sufism.
Kilis / Turkey
durdanezeynep@gmail.com

ORCID ID: 0000 0002 6732 5761

Makale Bilgisi / Article Information
Makale Türü / Article Type: Çeviri/ Translation
Geliş Tarihi / Date Received: 20 Ekim / 20 October 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Kasım / 15 November 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Durdane Zeynep Tekmen, "Hakim Tirmizî'nin Kitâbu'l-İhtiyât'ında Sünnete İttibâ ", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (Kış 2022): 212-231

DOI: 10.47098/bayburt-ilahiyat.1192124

Öz

Makalemiz; velâyet, nübüvvet ve sünnete ittibâ mevzuları çerçevesinde Hakim Tirmizî'nin görüşleri ve yine bu bağlamda Tirmizî'nin '*Kitabu'l-İhtiyât*'ının değerlendirilmesi üzerine inşâ edilmiştir. Çalışmamız giriş ve sonuç kısmı dışında beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Tirmizî'nin risâlesini yazarken istifade ettiği kaynaklar yer almaktadır. İkinci bölümde risâlenin ne maksatla kaleme alındığı ele alınmaktadır. Buna binâen üçüncü bölümde ise risâlenin muhtevasına dair açıklamalar bulunmaktadır. Çalışmamızın dördüncü bölümü, *Kitâbu'l-İhtiyât*'ın Arapça tahkikli neşri ve çevirisinin takdiminden oluşmaktadır. Bu kısımda risâlenin bazı özellikleri belirtilmekte ve eserin neşrine dair kısa bir bilgilendirme de yapılmaktadır. Çalışmamızın beşinci bölümü ise risâlenin çeviri metnine tahsis edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Hakim Tirmizî, Velâyet, Nübüvvet, İhtiyât.

Abstract

Our article; It was built on the views of Hakim Tirmizî within the framework of the subjects of guardianship, prophecy and adherence to the sunnah, and in this context, the evaluation of Tirmizî's '*Kitabu'l-İhtiyât*'. Our study consists of five parts apart from the introduction and conclusion part. In the first chapter, there are sources that Tirmizî used while writing his treatise. In the second part, the purpose of the treatise is discussed. Based on this, in the third chapter, there are explanations about the content of the treatise. The fourth part of our study consists of the presentation of the Arabic editorial and translation of *Kitâbu'l-İhtiyât*. In this section, some features of the treatise are stated and a brief information about the publication of the work is given. The fifth part of our study is dedicated to the translation text of the treatise.

Keywords: Sûfism, Hakim Tirmizî, Velâyet, Prophethood, Prudence.

Giriş

Gazâlî öncesi tasavvuf geleneğinde bahusus velâyete dair görüşleriyle öne çıkan Hakim Tirmizî (ö. 320/932),¹ aynı zamanda metafizik dönem tasavvufuna kaynaklık etmiş bir mutasavvıftır. Bu minvalde velâyet söz konusu olduğunda erken dönem tasavvufta akla ilk gelen isim Tirmizî olmaktadır.² Diğer taraftan bir bütün halinde tasavvuf tarihine baktığımızda 'velâyet' düşüncesinin sadece Tirmizî'ye ait olduğunu söyleyemeyiz; zira velâyet ya da velilik başından beri tasavvufî düşüncede bulunan ve hatta tasavvufun gayesi diyebileceğimiz bir olguyu temsil etmektedir. Bu nedenle Tirmizî'nin velâyet düşüncesini döneminden ayrı mütalaa etmek mümkün değildir. Öte yandan Tirmizî'ye kadar tasavvufta sistematik ve kapsamlı bir velâyet görüşünü bulmakta zorlanmaktayız; zira bu konu sûfilerin ifadelerinde dağınık bir halde yer almaktadır. Tirmizî ise tasavvufî gelenekteki velâyet görüşlerini ana hatlarıyla bütünleştirerek daha belirgin bir hale getirmektedir. Bununla birlikte Tirmizî, 'Hatmü'l-Evliyâ'³ düşüncesiyle çağdaşlarından ayrılmaktadır. Bu meyanda üzerinde durulması gereken diğer mevzu da 'Hatmü'l-Evliyâ' görüşüne zemin teşkil eden 'Hâtemü'l-Enbiyâ'⁴ düşüncesidir. Tirmizî'nin anlatımına göre her iki durumun benzer (ya da ortak) yönleri içermektedir. Esasen bu konu, velâyet ve nübüvvet ilişkisinin daha derin ve inceliklere sahip bir yönüdür. Sûfi düşüncesindeki ittibâ tartışmaları da bu mesele (nebî-velî ilişkisi) üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ittibâ, erken dönem tasavvufunun en ciddi tartışma konularından birisini teşkil etmektedir. Buna binâen yazımızda Cüneyd-i Bağdadi sonrası sûfi düşüncesinin temsilcilerinden Hakim Tirmizî'yi (*Kitâbu'l-İhtiyât*'ı bağlamında) ele alarak önce adı geçen risâlede Kitap ve Sünnete ittibâ meselesini ve buna bağlı olarak en genel çerçevede o dönemin sünnet anlayışını irdelemeye çalışacağız.

¹Hakim Tirmizî'nin hayatı için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, "Büdüvvü şe'n", *Hatmü'l-Evliya*, nşr. Muhammed Halid Mesud, ts.; Hakim Tirmizî'nin hayatı için bk: Abdülfettah Abdullah Bereke, "Hakim Tirmizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 15 (1997), 196-199; Salih Çift, *Hakim Tirmizî ve Tasavvuf Anlayışı* (İnsan Yayınları, 2008).

²Bu bağlamda metafizik dönemin temsilcisi İbnü'l-Arabî'nin hatem görüşleri için bk. Muhyiddin İbn Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (Litera Yayıncılık, 2017), 6-7; Muhyiddin İbn Arabî, *Velâyet ve Nübüvvet Sorular ve Cevaplar*, çev. Ekrem Demirli (Litera Yayıncılık, 2015).

³Hatmü'l-evliyâ düşüncesi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Velîliğin Sonu: Hatmü'l-Evliya*, haz. Salih Çift (İstanbul, 2018), 113-119, 141-147; Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Hatmü'l-Evliya*, thk. Osman İsmail Yahya (Beyrut: Mecelletü'l-Meşrik, 1965); Bernd Radtke, "İbnü'l-Ârabî Öncülerinden Biri: Hakim Tirmizî ve Velâyet Görüşü", çev. Salih Çift, *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)*, 9/21 (2008), 501-507.

⁴Tirmizî, *Hatmü'l-Evliya*; Hâtemü'l-enbiyâ görüşü için bk. Tirmizî, *Hatmü'l-Evliya*, 113-119.

1. *Kitâbu'l-İhtiyât*'ın⁵ Kaynakları

İlmî kişiliğiyle yetkin birisi olan Hakim Tirmizî, özellikle tasavvufî görüşlerini kaleme alırken pek çok kaynak ve düşünürden istifade etmektedir.⁶ Bilahare tasavvuf tarihinde onunla tebarüz eden “velâyet” ve “hatem” anlayışında da durum böyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Tirmizî'nin pek çok önemli görüşünde tesiri altında kaldığı insanlar bulunmaktadır. Bu kapsamda onun çevresi, görüştüğü kimseler ve geçmiş birikimi son derece önemlidir. Ancak Tirmizî, bazı eserlerinde yararlandığı kaynak veya kişileri açıkça zikretmekte iken; birçok eserinde bunları belirtmemektedir- ki bu durumda ilmî birikiminin etkili olduğunu ifade edebiliriz. Söz gelimi Tirmizî, -mutasavvıf yönüyle öne çıkmış olsa da- yetkin bir muhaddis ve fıkıh ilmini ince ve detaylı yönleriyle bilen bir düşünür olması, yazarın eserlerinden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Kaynak bağlamında *Kitâbu'l-İhtiyât*'a dönersek; eserde çeşitlilik açısından oldukça az kaynağa rastlamaktayız. Bu meyanda risâlenin küçük hacimli olması göz önünde bulundurulmalıdır. Binâenaleyh risâle, bütünüyle Kur'ân-ı Kerim âyetleri ve bhusus hadîs-i şerifler üzerine oturtulmaktadır. Nitekim eserde İhlas, Hucûrat, Enfal, Nisâ ve Hûd Sûrelerinden alıntılar yapılmış ve isnadiyla birlikte yaklaşık on iki hadîs-i şerife yer verilmektedir. Bunun dışında herhangi bir kaynak eser ya da bir düşünürün ismi bulunmamaktadır. Ancak Tirmizî, eserinde istisnai olarak sahabeden İbn Abbas, İbn Ömer ve Yahya b. Seccad b. El-Hâdir'den birer cümle nakletmektedir.

2. *Kitâbu'l-İhtiyât*'ın Yazılış Sebebi

Tirmizî'nin diğer eserlerine göre bu risâlesinde daha fazla akâid ve fikhî meselelerle karşılaşmaktayız. Yine de bu mevzular, eserde geniş ve detaylıca yer almayı; daha ziyade gerekli görüldüğü kadarıyla ele alınmaktadır. Tirmizî neden böyle bir eser yazma ihtiyacı hissetmiştir? Diye sorulursa; pek çok açıdan bu soruya yanıt vermek mümkündür. Ancak öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Hakim Tirmizî, tasavvufî geleneğin bir taraftan ibâhî, heretik ve mistik akımlarla mücadele ettiği; diğer taraftan dinî ilimler arasına girmek için ulemaya karşı apolojik bir tavır sergilediği bir dönemin düşünürlerindedir.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Kitâbu'l-İhtiyât*, thk. Abdulvahid Cehdânî (Lübnan: Dar el-Kütüb el-İlmiyye, 2011).

⁶ Salih Çift, “Hatmu'l-Evliyâ, Ebû Abdulah Muhammed b. Ali el-Hakim er-Tirmizî”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/15 (2005), 336.

Bu dönem, tasavvufun bir bakıma ilmî açıdan doğuşunu ve diğer ilimlerle uzlaşma sürecini temsil etmektedir. Nihâyetinde dinî ilimler arasında olmanın en önemli şartı ise Kur'an-ı Kerim ve Sünnete dayanmaktır. Zira dinî ilimler için bu, bir eşik kabul edilmektedir. Dolayısıyla tasavvuf da bu eşığı geçmek için pek çok merhale ve sınanmadan geçmek durumunda kalmıştır ve bu sınanma hâlâ devam etmektedir. Bütün bu süreçte esasen bizzat sûfiler, kendilerini muhasebeye çektiğini ve tasavvufu Sünnî daire içerisine yerleştirmede gayret gösterdiklerini görmekteyiz. Zira çok erken dönemlerden itibaren Kitap ve sünnetle bağı olmayan pek çok kimse, sûfi kisvesi adı altında toplandığı gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır. Buna binâen bilhassa Cüneyd-i Bağdâdî döneminden itibaren Kuşeyrî,⁷ Kelabâzî⁸ ve Hücvirî⁹ gibi pek çok mutasavvıf ya da sûfinin söz ve yazılarıyla bu vâkıya işaret ettiğini ve bunun önünü almak için uğraştıklarını ifade etmeliyiz.

Yukarda ismi geçen mutasavvıflar gibi Tirmizî de bu amaçla eserlerinde Kitap ve Sünnet hakkındaki hassasiyetini vurgulamaktadır. Nitekim *Kitâbu'l-İhtiyât* bu eserlerinden birisidir. Tirmizî, risâlenin henüz ilk satırlarında Allah'ın mahlûkatı kendine ibadet etmeleri için yarattığını belirtmekte; dini ise nefsin teslimiyeti olarak tarif etmektedir. Ona göre bu teslimiyet, ancak şu üç husus bir araya geldiğinde gerçekleşmektedir:

- I. Emredilen şeylerin tamamına itaat etmek ve yasaklanan şeylerin tamamından uzaklaşmak,
- II. Kalbi ondan başkasına bağlamamak,
- III. Âdî ve bayağı şeylerden vazgeçmekle olur.

Tirmizî, bu zikrettiği hususların temeline Hz. Peygamber'in getirdiği şeriati olduğu gibi kabul ve tasdik etmeyi yerleştirmektedir. Böylece kul, dinî için tedbirini almış olacaktır. Buradan hareketle Tirmizî, ihtiyâtı: "Razı olununcaya kadar emirleri kontrol etmek" şeklinde tanımlamaktadır. Böylece ihtiyât ile kişi, nefsin serkeşliğinden dinini bir kale duvarı gibi koruma altına almakta ve güvende olmaktadır. Buna binâen risâlede yirmi dört ihtiyata yer verilmektedir.

⁷ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *Er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Kahire: (nşr. Abdülhalîm Mahmûd - Mahmûd b. Şerîf), 1385); Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *Er-Risale*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2009), 80-81.

⁸ Ebü İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb el-Buhârî Kelabâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ (Dergah Yayınları, 2021), 50-52.

⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, thk. İ'sâd Abdülhâdî Kandil (Kahire, 1974); Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî Hücvirî, *Hakikat Bîlgisi*, çev. Süleyman Uludağ (Dergah Yayınları, 2014), 72-74.

Zikredilen bu ihtiyatlar, bir yönüyle bütün Müslümanları ilgilendirirken; diğer yönüyle –ki bu yön daha hususi nitelikler içermektedir– sâlik diye isimlendirilen tasavvuf ehlini ilgilendirmektedir. Esasen Tirmizî, ihtiyatların ekseriyetle belirtmiş olduğumuz hususi yönlerine işaret etmektedir. Böylece sâlikin sünnetle bağlantılı bu derin ve ince hususlara herhangi bir Müslümandan daha fazla özen göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır.

3. *Kitâbu'l-İhtiyât*'ın Muhtevası

Risâle¹⁰ ana hatlarıyla Tirmizî'nin *Âdâbu'l-Mürîdîn*,¹¹ *Edebü'n-Nefs*,¹² *Beyânü'l-Fark*,¹³ *Riyâzetü'n-Nefs*,¹⁴ *Menâzilu'l-Kurbiyye*¹⁵ ve *Mesâilü'l-Meknûne*'si¹⁶ gibi eserlerinde yer alan sünnete ittibâyla ilgili meselelerinin izlerini taşımaktadır. Bununla birlikte eser, başından sonuna kadar Kitap ve sünnete referans yaptığı için diğerlerine göre daha hususidir. Genel itibariyle risâlede bir Müslümanın –özelde ise sâlikin– uyması gereken bazı kurallar ve yapması gereken birtakım uygulamalara yer verilmektedir.

Tirmizî risâlenin hemen başında 'bir kul öncelikle Allah'ın vahdetini kabul etmelidir' ifadesine yer vermektedir. Ardından bütün emir ve yasaklarda Allah'a teslim olunması ve Hz. Peygamber'in getirdiklerinin tamamının tasdik edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Böylece dinin

¹⁰ Tirmizî, *Kitâbu'l-İhtiyât*.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Adâbu'l- Mürîdîn*, thk. Abdulfettah Abdullah Berke (Matbaatü's-Suâd, 1997); Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Âdâbu'l-Mürîdîn (Edep Yâ Hu: Kalbi, Nefsin Esaretinden Nasıl Kurtarırız?)*, çev. Mehmet Zahit Tiryaki (İstanbul: Hayy Kitap, 2016).

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Edebü'n-Nefs*, thk. Ahmet Abdurrahim es-Sâyih (Mısır: Ed- Daru el-Mısriyye el-Lübniyye, 1993); Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Edebü'n-Nefs (Kalbini Bul: Nefs Terbiyesi ve Allah'a Yakın Olmanın Güzelliği)*, çev. Hacı Bayram Başer (İstanbul: Hayy Kitap, 2013).

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Beyânü'l-fark beyne's-sadrve'l-kalbve'l-fuâdve'l-lübb*, thk. Ahmed Abdurrahim es-Sayih (Kahire: Merkezü'l-Kitâbli'n-neşr, 1998); Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Beyânü'l-Fark (Kalbin Anlamı: Allah'ın Nuruna Kavuşmak İçin Kalbimizin İç Güçlerini Nasıl Kullanmalıyız?)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Hayy Kitap, 2013).

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Riyâzetü'n-nefs*, thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2002); Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Riyâzetü'n-Nefs (Nefs Terbiyesi)*, çev. Mehmet Zahit Tiryaki (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014).

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Menâzilu'l- Kurbiyye*, thk. Asım İbrahim Kayyâli (Beirut-Lübnan: Dar el- Kütübü'l-İlmiyye, 2007); Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Menâzilu'l- Kurbiyye: Allah'a yakınlığın dereceleri*, çev. Mehmet Zahit Tiryaki (İstanbul: Hayy Kitap, 2013).

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Tirmizî, *Mesâilü'l-meknûne*, thk. Muhammed İbrahim Ceyüşî (Dâru't-Türâsi'l Arabî, 1980).

korumasında şeriata -dolayısıyla peygambere- uymanın şart olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu bağlamda Tirmizî'nin 'İhtiyât' tabiriyle kastettiği şey de: Hz. Peygamber üzerinden bize gelen emir ve yasakları uygulamadaki tedbirlerdir. Buna binâen Tirmizî, nefis ve nefsin kurnazlığı üzerinde durarak kişinin emir ve nehiyleri uygulamada gevşek davranmaması ve dikkatli olması gerektiğine işaret etmektedir; zira kişi ancak bu şekilde nefsinden güvende olmaktadır.

Yukarıda zikrettiğimiz hususlar üzerinden risâleye kısa bir giriş yapan Tirmizî, ardından sayısını yirmi dörtle sınırladığı ihtiyatları, maddeler halinde açıklamaktadır. Genel itibariyle ihtiyatlar, benzer özellikler taşımaktadır. Bu yüzden farklı yönlerini daha kolay tespit edebilmek adına ihtiyatları yeni bir tasnife tâbî tuttuğumuzu ve bu doğrultuda sözlü ve eylemsel olmaları bakımından ihtiyatların yeni bir eşleştirmesini yaptığımızı belirtmemiz gerekmektedir.

Evvela ilk üç ihtiyâtta/tedbirde Tirmizî sabah ve akşam yapılması gereken duaları sıralamaktadır. Bu dualarda genel olarak kelime-i şehâdet'te geçen unsurlar zikredilmekte ve Hz. Peygamber'in getirdiklerinin (tamamının) hak olduğu vurgusu yapılmaktadır. Burası bizim için önemlidir; zira peygamberin getirdikleri içerisinde farz olan emir ve yasaklarla birlikte sünnete tâbî olma da söz konusudur. Sonrasında Allah'ın affedici ve rızık vericiliğine işaret edilerek istiğfar içeren ifadeler yer verilmektedir. Buna ilaveten risâlenin girişinde belirtilen hususlar, ihtiyatlar içerisinde tekrarlanmaktadır- ki bu durumun, şariat ve sünnete bağlılıkta dikkati artırmaya yönelik olduğu ifade edilebilir.

Dört, beş ve altıncı tedbirlerde bir Müslümanın diğer Müslümanlarla ilişkisini belirten bazı dualar bulunmaktadır. Aynı minvalde Tirmizî gybet konusundan da bahsetmektedir. Buna göre şayet gybet gibi bir hata vaki olursa kişinin istiğfarda bulunması ve gybetini yaptığı insanlar için af dilemesi gerektiğini belirtilmektedir. Devamında ise bütün Müslümanlar adına her zaman istiğfar edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Sonrasında bütün insanlara hak ile hükmedilmesi gerektiğine değinilmektedir. Binâenaleyh her üç ihtiyatta da konuların Hz. Peygamberin hadisleriyle izah edilmiş yahut pekiştirilmiş olması ittibâ açısından önem arz etmektedir.

Yedi ve sekizinci tedbirlerde abdest ve teyemmüm ele alınmaktadır. Tirmizî'nin bilhassa teyemmümü ele alırken detaylı bir anlatımı tercih ettiği görülmektedir. Bu kapsamda abdest ve teyemmümün alınması gereken durumlara ve zamana dikkat çekilmektedir. Esasen bir sūfinin fikhî konularla detaylı ilgilenmesi alışıldık bir durum değildir; ancak Tirmizî meseleleri sadece fikhî değil; ahlaki açıdan da değerlendirmektedir. Böylece konuların

tasavvufu irtibatlarını kurmaktadır. Öte yandan konuların ekseriyetle hadis-i şerifler üzerinden anlatılmış olması, yine sünnete riayete işaret maksadı taşımaktadır. Bu minvalde aynı yöntemi, diğer ihtiyatlarda görmekteyiz.

Dokuzuncu tedbir, sehiv secdesiyle ilgilidir. Bu konu tamamen fikhî yönden ele alınmaktadır; ancak ibadetlerde titizliği vurgulaması açısından meselenin sûfi düşünce ile ilişkisi kısmen kurulabilir. Onuncu tedbirden on yedinci tedbire kadar sâlikin söylemesi gereken yedi çeşit zikir cümlesine yer verilmektedir. Bunlar: *Lâ ilahe illallah, Elhamdülillah, La havle ve la kuvvete illa billâh, Maşallah, Estağfirullah, Allah Ekber, İnnâillahi ve innâileyhi raciûn* şeklinde sıralanmaktadır. On yediden on dokuzuncu tedbire kadar nafîle ibadetlere devam etmenin öneminden bahsedilmektedir. On dokuzuncu tedbirde ise Aşure gününün önemi ve o gün yapılacak ibadetlere değinilmektedir. Bu bağlamda Aşure gününe değinilmesinin hususi bir nedeni var mıdır? Bu konuda herhangi bir bulguya rastlamış değiliz.

Yirmi birden yirmi dördüncü tedbire kadar kişinin acziyetini bildiren, Allah'ın takdirine razı olmayı belirten ve O'nun merhametine sığınmayı ifade eden dua cümleleri yer almaktadır. Aynı zamanda duaların birçoğu Hz. Peygamber'e dayandırılmaktadır. Son tedbirde ise "Bismillahi evvelehü ve âhirahü" duasına ve önemine değinilmekte ve konuyla ilgili Hz. Peygamber'den gelen meşhur bir rivayete yer verilmektedir. Buna mukabil meseleye tasavvufî açıdan yeni bir yorum getirilmemiştir.

Neticede sünnete ittibâyaya dayalı incelikler eserde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca hem fikhî hem de ahlaki mevzular doğrudan Hz. Peygamber üzerinden anlatılmaktadır. Bunlara binaen *Kitâbu'l-İhtiyât'ın* şeriat ve sünnet çizgisi üzerine inşa edilmiş bir metin olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Hatta kimi meselelerin sadece fikhî yönlerine yer verilmiş olması Tirmizî'nin Ehl-i Sünnet düşüncesiyle güçlü bir bağı olduğuna işaret etmektedir. Görülen o ki: bu risâlesinde Tirmizî, olabildiğince tasavvufî düşünceyi Sünnî düşünce üzerinden şekillendirmeye çalışmıştır.

4. *Kitâbu'l-İhtiyât'ın* Takdîmi

Ebû Abdullâh Muhammed b. Ali b. Hasan et-Tirmizî ait olan *Kitâbu'l-İhtiyât'ın* Arapça nüshasında eserin Abdolvâhid Cehdânî'nin tahkikiyle Dâr el-Kütüb el-İlmiyye yayın evi tarafından 2011 yılında Lübnan'da yayınlandığı belirtilmektedir. Muhakkik, Fransız kütüphanesinde muhafaza edilen risâlenin bu nüshasından başka herhangi bir nüshasına rastlanılmadığını ifade etmektedir. Nitekim incelediğimiz eser, tahkikli nüshanın birinci baskısıdır. Tirmizî'nin metni, tahkikli neşirde 65-85 arası sayfalara denk gelmektedir. Öte yandan metne yapılan müdahaleler dipnotlar içerisinde

bulunmaktadır. Binâenaleyh dipnotlardan önemli görülenler, çeviri metinde yer almaktadır. Ayrıca çevirimizde ihtiyat, kelimesi yerine “tedbir” kelimesini kullandığımızı da belirtmemiz gerekmektedir.

5. *Kitâbu'l-İhtiyât*'ın Tercümesi

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Hamd Onun zatına birliğine layık olduğu şekilde olsun, nitekim O (hamdin) ehlidir. O, nimetlerini bol bol veren ve yeterinden daha fazlasını da veren (Allah'a) mahsustur. Hamd O'na mahsustur. O hamdin sahibi ve ehlidir.

Bundan sonra [bil ki]: Kuşkusuz Allah, mahlûkatı dinde ihlâslı olarak kendine ibadet etmeleri için yarattı. Din ise, nefsin Allah'a baş eğip teslim olmasıdır. O da bütün emredilen şeylerin tamamına itaat etmek ve yasaklanan şeylerin tamamından uzaklaşmak, kalbi ondan başkasına bağlamamakla, âdî ve bayağı şeylerden vazgeçmekle olur. Bu hal içinde olan kul Rabbine yaklaşmış olur.

Kulları Rabbine yaklaştıran ilk şey O'nun birliğine, tek olup ortağı olmadığına ve ondan başka bir ilahın bulunmadığına şehâdet etmeleri; bütün emir ve nehiyelerinde ismi yüce olan Allah'a teslim olmalarıdır. Resulün (sav) getirdiği şeriatı olduğu gibi kabul ve tasdik etmeleri gerekir. Böylece o hakkı gösteren sadık mümin, Allah'ın rızık olarak verdiği ilim, marifet, akıl, zekâ, kavrayış ve hafızayı kullanmayla dini için tedbir almış olur. O halde ihtiyât kendinden razı olununcaya kadar emirleri kontrol etmektir. Öyle ki onları (emirleri) ve hükümlerini kontrol ederse işte o zaman dinini bir kale duvarı gibi koruma altına almış ve güven içinde kalmış olur. Zira nefis serkeştir. Ona ibadetin ağırlıkları [emirleri] gelince kararsız, ağır davranan ve tembeldir. Sonra o [nefis] dik başlıdır. Eğer şehvet ve dalaletler gelirse çevik hareketli olur. Mekruhlar başına geldiğinde şaşkın ve sessizdir. Kaçınılması gereken şeyler karşısına çıktığında hafif akıllı ve açgözlüdür.

Bu haller süresince sınırlama, gevşek davranma, noksan ve ziyadededen, ihmalkârlık ve (haddi) aşmada tedbirli davranır. Böylece O'nun emrinde kararsızdır ve O'nun bütün emirlerinde tedbirleri uygulayarak hallerin değişmesinde teyakkuzda olur. Böylece azim, içtihat ve ciddiyetle Allah'a kavuştuğu gün Allah'ın kudretine güvenir.

1. Tedbir: Her sabah ve akşam vaktinde “Ey Allah'ım! Muhakkak ben Sana şehâdet ederim. Yine Senden başka ilah olmadığına, ortağı olmayanın yalnızca Sen olduğuna ve Muhammed'in kulun ve resulün olduğuna, vahyinden indirdiğin şeylerin tamamının hak olduğuna şehâdet etmekle beraber arşını taşıyan meleklerine, arz ve semalarının sakinlerine ve

yarattıklarının tamamına şehâdet ederim. Ey Allah'ım benden şehâdetimi kabul eyle. Kuşkusuz Senin Ahad ve Samed olan –ki doğmamış ve doğrulmamış ve herhangi bir dengi olmayan- Allah olduğuna şehâdet ettim” demektir.

2. Tedbir: Kulun her sabah ve akşam vakti “Kendisinden başka Hayyu'l Kayyûm ve günahları bağışlayanın olmadığı Allah'a istiğfar ederim. Yine gizli veya açık, büyük ve küçük günahlardan ve Rabbimin katında mekruh, günah ve hata olandan O'na tövbe ederim” demektir.

3. Tedbir: Kulun her sabah ve akşam vakti şöyle demesidir: “Ey Allah'ım! Bize ve yarattıklarının tamamına sabah ve akşam dini ve dünyevi nimetler sendendir. Sen, ortağı olmayan Tek'sin. Bu nedenle nimetlerine ve artırmana karşılık gelecek hamd sana aittir. Her hamd edenin hamdinden üstün olan hamd, Senin bütün yarattıkların üzerine üstünlüğün gibidir.

4. Tedbir: Kulun şöyle demesidir: “Ey Allah'ım! Beni ve onu kötülükle zikrettiğim veya çekiştirdiğim veya iftira ettiğim veya haksız yere eziyet ettiğim Mümin ve Müslüman her bir kadın ve erkeği bağışla.”

Bize Abdü'l-Vâris bin Abdü's-Samed haber verdi, bana babam haber verdi, bize Uyeyne bin Abdurrahman el-Kuraşî haber verdi, o Halid b. Yezid den, o da Enes bin Mâlik'ten rivayet ediyor. Resulullah (sav): “Gıybetini ettiğin kimsenin kefareti onun için istiğfar etmendir”¹⁷ buyurdu.

Bize Rebi' el- İyâdî haber verdi. Bize Abdullah b. Davud el- Harîbî, İbn Ebu Davud'dan Muhammed b. Münkedir'e isnad edilen şu sözü haber verdi: “Oruçlu gıybet ederse; (orucunu) param parça etmiş olur ve eğer istiğfar ederse yamamış olur.”¹⁸ Gıybet ettikleri zaman kulların ümitsizliğe düşmemesi için Allah Teâlâ, Kitab'ında gıybetin zikredildiği yerde şöyle buyurur: “Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”¹⁹

5. Tedbir: Allah indinde yükselmen için senin her gün şöyle dua etmendir: Ey Allah'ım! Hayatta veya ölmüş olan Mümin ve Müslüman erkek ve kadınları bağışla.” Çünkü Âdemoğlundan iyi veya günahkâr olanlar, yaratılış hakkına müstahak olmuştur. Çünkü Allah, eliyle Âdemi yaratmıştır.

¹⁷ Gazzâli: Bu hadis *الغيب من الغيب الاستغفار دون الاستحلال* şeklinde olursa daha güzel olur demiştir. *Feyzü'l-Kadîr* 7/5, *es-Sumt ve Âdâb'l-Lisan li-İbnEbi'd-Dünya* 171; *el-Mevzuâtî'l İbn Cevzî* 3/118-119

¹⁸ Bu eseri İbn Receb, *Cevâmiu'l-Kelîm*'de rivayet etti ve onu İbn Münkedir'e nispet etti (Hadis 29). Taberânî, onu Ebu Hureyre'ye isnadıyla ihrac etti. “Muhakkak ki Oruçlu onu bozmadığı sürece cennettedir. Denildi ki: oruç neyle bozulur? Dedi: Yalan ve Gıybetle!” *Mu'cemu'l-Evsad* 5/13. Heysemî dedi ki: Taberânî onu *Evsad*'da rivayet etti ve o rivayette Rebi b. Bedr var. O, [hadis rivayeti açısından] zayıftır. *Mu'cemu'z-Zevâid*, 3/171.

¹⁹ Hucûrat/12.

Bunun için sana gereken onların tamamına hakkı vermendir. Görmez misin ki Resulullah (sav) yüzlere vurmaktan nehyetmiştir.²⁰ Ve Allah: “Şimdi vurun, boyunlarının üstüne! Vurun, onların bütün parmaklarına!”²¹ Diye buyurdu.

6. Tedbir: Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet eden bütün Muvahhitlerle Allah'ın emrettiği bir şekilde bağ kurmalısın -ki o, nefsin için istediğini onlar için istemen; nefsin için kerih gördüğünü onlar için de kerih görmendir.”

Bize Muhammed bin Yahya el-Kata'î haber verdi, o bize Bişr bin Ömer ez-Zührî haber verdi, bize İbn Lehîa, bize Halid bin Ebî Ümran haber verdi. O Kâsım b. Muhammed'den o da Âişe (r.anhâ)'den o da Resulullah (sav)'den rivayet etmiştir. Resulullah (sav) buyurdu: “Allah'ın gölgesine ilk koşanlara ne mutlu!” buyurdu. “Ya Resulullah! Onlar kimlerdir?” dedim. “Onlar ki, hak verildiği zaman kabul edenler, istendiği zaman esirgemeyenler ve kendi nefislerine hüküm verdikleri gibi insanlara hüküm verenler”²² buyurdular.

7. Tedbir: Farkında olmadan bedenine isabet etmiş idrar veya necasetin her türünden ve abdestteki bilmediğin her noksandan (dolayı) yarından itibaren abdestin akabinde sabah namazı için teyemmüm etmektir. Bu teyemmüm, beden veya elbiseden yıkanması lazım geldiğini bilmediğin şeylere bedel olarak her sabah bir kere yapılır. Kuşkusuz ismi yüce olan Allah Sübhânehu ve Teâlâ, beden veya elbisene idrar, dışkı, abdestsizlik yahut cünüplükten sana isabet eden her şeyi temizleyici olarak suyu yarattı. Ve indirdiği (Kitab'ın)da sana suyla kendini temizlemeyi emretti ve suyun temiz -yani temizleyici- olduğunu bildirdi.

Sonra suyu kaybettiğinde ve bulamadığında sana teyemmümü emretti. Cünüplük ve abdestsizliği senden izale ettiği gibi toprağı suyun temizlediği şeylerde suyun yerine kabul etti. Keza bedenine isabet ettiğinde necaseti gidermeye de bedel oldu. Buna kıyas olarak teyemmüm emredildi.

²⁰ Müslim Cabir'den ihrac etti ki: Resulullah (sav) yüze vurmaya ve yüzü dağlamaya nehyetti. Hayvana vurmaya nehyet babı, 2116 H. ve Ahmed *Müsned*'inde 14425. Ebu Davud, Ebu Hureyre'den aldı ki (çıkardı ki): Nebi (sav) şöyle buyurdu: “Sizden birisi dövuştüğünde yüze vurmaktan sakınsın.” Ebu Davud, *el-Hudud* 3895 H'da onu ihrac etti.

²¹ Enfal/12.

²² Hakım Tirmizî onu *Nevadürü'l-Usul*'den ihrac etmiştir, 2/165; Beyhâkî ve Deylemî “Kıyamet gününde Allah'ın gölgesinde olacak sâbikünlerin kimler olduğunu biliyor musunuz? Buyurdu”. Onlar Allah ve Resulü bilir dediler. “Hak kendilerine arz edildiği zaman kabul edenler...” buyurdu. (*Şuabü'l-İman* 7/504; *el-Firdevs* 2/59. Süyutî *Camiü's-Sağir*'de onu hasen saymıştır.

Eğer kendin hakkında sudan korkan bir hasta isen sana teyemmümü emretti. Böylece suyun kaybolmasıyla hastalığın illeti arasında bir bağ kurdu ve şöyle buyurdu: “Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin.”²³ Böylece (Allah) senin için o ikisini [suyu bulamamak ve su nedeniyle hastalıktan korkmayı] mazeret kıldı ve sana teyemmümü emretti. Aynı şekilde su var [olduğu halde] necaseti ve (necasetin) sana bulaştığını bilmiyorsan, her gün sabah bir kere teyemmüm gerekir. Zira beden veya elbisene bilmeden necaset bulaşmış veya hata ve unutmayla farkında olmadan abdestin bozulursa bu [teyemmüm], bir ihtiyâttir.

Bize Abdullah b. Yusuf el-Hayberî el-Basrî haber verdi, bize Osman b. Abdurrahman el-Harrânî haber verdi. O Abdurrahman b. Yezid’den O Âmine binti Ömer’den o da Meymune (r.a.)’den haber verdi. O şöyle dedi: “Ya Resulullah, kabir azabından haber ver? Dedi: idrar izinden bir şey isabet eden kimse, onu yıkasın; eğer [suya] ulaşamadı veya bulamadıysa toprakla onu mesh etsin.” Nitekim ihtiyaç vaktinde su olmadığında teyemmüm ile necaset bilinmediğinde teyemmüm etmek aynıdır.²⁴

Aynı şekilde ulemamız demiştir ki: yürümekteyken su kaybolduğunda veya (kişi) semerindeki aletler arasında suyun olduğunu bilmeksizin seferdeyken (teyemmüm)suyun yerini alır. Öyleyse su mevcut olduğu halde (kişi) bunu bilmiyorsa teyemmüm eder ve namaz kılar.[Bu], onun yerine geçer. Yine [kendisinin] necâsetli olduğunu bilmiyorsa –bunun yerine- teyemmüm eder.

Keza hasta olup hareket etmekten aciz olan ve abdest almaya yardım edecek bir kimse de bulunmadığı zaman o kimse de teyemmüm eder. Çünkü gücünü kaybetmiştir, o da kuyunun yanında olup kova veya ip bulamayan kimsenin durumundadır.

8. Tedbir: Şehrin [herhangi bir yerinde] uykudan uyandıktan sonra, ya her abdestsizlikten sonra yahut boş söz konuştuğundan yahut abdestine bir noksanlık geldiği zaman teyemmüm etmek.

²³ Nisa/43.

²⁴ Hakim Tirmîzî bu hadisi şöyle diyerek talik etti: “Yerini biliyorsa onu yıkar, yeri bilinmiyor yahut yerini şaşırıldığı zaman Resulullah (sav) Hazretleri tarafından gelen şu hadisi şerif suyu kullanma zarureti doğduğu zaman teyemmüm kabir azabının kalkacağına delalet etmektedir. Allah Teâlâ suyun bulunmadığı zaman kullarına teyemmümü lütfetti. Şüphe ve korku zamanında da böyledir.” *Nevadirü'l-Usûl* 3/233.

Bize Cârûd haber verdi, bize İbn Cerîr haber verdi. O Muhammed b. İshak'tan, Yakub b. Utbe'den, O Hâris b. Hişam'dan o da babasından haber verdi. İbn Hamame es-Sülemî Resulullah (sav)'in yanına vardı. Ya Resulullah! Ben Rabbime sena ettim ve seni de övdüm dedi. Sus dedi, sonra kalktı onu mescitten çıkardı ve şöyle buyurdu: "Rabbimi methettiğin şeye devam et; ama beni methetmekten vazgeç dedi. O methetmeye devam etti. Bitirince Bilal'i çağırdı ve ona bir şeyler vermesini emretti, sonra Resulullah (sav) mescide yöneldi, elini mescidin duvarına koydu, sonra yüzünü ve kollarını meshetti, sonra da mescide girdi," dedi.

Bana babam haber verdi, bize Muhammed el-Hasan haber verdi. O İbn Mübarek'ten, o İbn Lehi'dan, o İbn Hüdeyre'den, Hanş'ten, o da İbn Abbas'tan rivayet etmiştir: Resulullah (sav) su kaynağına yönelmiş idi ve sonra toprağa meshetti. Biz: Ya Resulullah! Yakınında su var, dedik. O "Bilemezsin belki ona ulaşamam," buyurdu.

Bize Muhammed b. Mûsâ b. el-Haraşî haber verdi, o Muhammed b. Sabit el-Abdî'den, o Nâfî'den, o da İbn Ömer'den rivayet etmektedir. Bir adam Resulullah'a (sav)'e selam verdi; [bunun üzerine Resulullah] duvara yaklaşarak elini duvara vurdu. Önce yüzünü mesh etti, bir daha vurup kolunu mesh edinceye kadar selamını almadı, dedi.

Bize Muhammed b. Ebân haber verdi, bize Muaz b. Muaz haber verdi, bize Said b. Ebî Urve haber verdi. O Hasan'dan, Husayn b. Ebî Sâsân'den, O Muhacir b. Kunfüz'den haber verdi. O Resulullah (sav)'e selam verdi. O (Hz. Peygamber) abdest alıyordu. Abdestini alıncaya kadar selamını almadı. Abdestini aldıktan sonra selamını aldı. Sonra: "Selamını almama henüz temiz değil iken [yani abdestsiz olarak] Allah'ı zikretmeyi hoş görmemem engel oldu,"²⁵ buyurdu.

9. Tedbir: Namazda bilmeyerek yapılan yanlışlık ve eksiklikleri telafi etmek niyetiyle namazın sonunda iki kere sehiv secdesi yapmaktır, zira sehiv secdesi, namazında yaptığın her türlü yanılma ve noksanlıklara kefarettir. Bir kere sehiv secdesi yaparsan namaz içindeki bütün eksiklikleri tamamlamak için yeterlidir. Böylece her gün kıldığın namazın sonunda sehiv secdesi yaparsan namazda yaptığın her türlü yanılma ve noksanlığın telafisi için yeterli olur.

²⁵ Ebû Dâvûd bunu ihrac etti orada: "Abdest alıncaya kadar selamını almadı sonra ondan özür diledi ve buyurdu..." şeklindedir 1/51. Beyhâkî, *Sünenü'l-Kebir*'de 1/90 H 430'da ihraç etti.

Bize Cârûd haber verdi, Şa'bî'den bize Basrî haber verdi o Ebî Hamza'dan o da İbn Abbas'tan rivayet etti. Namazı [tam olarak] kılmaya gücün yetmez de sadece iki secde yapabiliyorsan onu yap²⁶ buyurdu.

10. Tedbir: Her saatte "Lâ ilahe illallah" demekle imanından eskiyen şeyi yenilemektir.

Bize Muhammed b. Meymûn el-Mekkî haber verdi, o da bize İbn Haşim'in kölesi Ebû Said haber verdi, o da bize Sadaka b. Mûsâ haber verdi, o da bize Muhammed b. Vâsi haberdî diyor. O Nehari'l-Abdî'den, o da Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. Resulullah (s.a.v): "İmanınızı yenileyin" buyurdu. Onlar: Ya Resulullah! Nasıl [yenileyelim]? Dediler. Lâ ilahe illallah" demekle buyurdu.²⁷

Bize Hasan b. Ali b. el-Esved haber verdi, o da bize Amır el-Ankazi haber verdi, o da bize Mübarek b. Hassân haber verdi, o da bize İsa b. el-Muğire el-Harrânî haber verdi diyor. O Ebî Mu'temer'den, o da Ebû Bekir Sıddik'ten şöyle rivayet ediyor. Ebû Bekir (r.a) dedi ki: Resulullah'a yaptığımız hataların kefaretiden sordum. "Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmektir" buyurdu.

11. Tedbir: Her saat başı "Elhamdülillah" demekle şükürünü yenilemektir.

12. Tedbir: Her saat başında "la havle ve la kuvvete illa billâh" demekle takvasını yenilemektir.

13. Tedbir: "Maşallah" diyerek kazaya karşı rıza ve teslimiyetini yenilemek.

²⁶ Bu eser, onu İbn Şeybe Musannef 6779 ve el-Fakîhî *fiahbâri Mekketin'*de (464 H) ihrac etti. Hafız İbn Hacer Askalânî *fi Metâlibu'l-Âliye'*de dedi ki: Mesud dedi: Bize Yahya, Şu'be'den o da Ebu Hamza'dan haber verdi ki: İbn Abbas (r.anhumâ) şöyle dedi: "Muhakkak namaz sonundaki iki secdenin dışında namaz kılmaya güç yetiremiyorsan onu yap!" Bu isnad sahihtir. Allah en iyisini bilir. 2/236.

²⁷ Hakim Tirmîzî *Asl'*in 152'incisinde: "Nitekim iman Allah'ın birliğini tanımak, kalbin yatışması, kalben 'lâ ilahe illallah' demek kalben ona teslimiyetini ameli ile itiraf. Amelin hakikati bununladır. Sonra kul "Lâ ilahe illallah" diyerek imanını yenilemekle de emr olunmuştur. Bu şekilde imanını yenilemekle ona hamdini ve istircanı da yapmış olur. Zira kul "La ilahe illallah" der sonra da onu unutur, kötü işler yaparak onu lekeler. Zira imanının şartı müminin kalbinde bu kelimedden başka bir şeyin bulunmamasıdır. Başlarına birtakım bela ve musibetler gelince, ihtiyaçları belirince ve kalpleri mahlûkata takıldığı zaman bu kelimeyi unuturlar o zaman imanı yenilemekle emr olunurlar. Ebû Bekir Sıddik'in (r.a.) hali ve yaşantısı böyleydi bu sözü "La ilahe illallah"dır. Bu Muâz'ın (r.a.) sözünün tefsiridir. Bir saat ona inanırız yani kalbimizde hatırlarız, kalbimiz onunla olur, ona yönelir, hamd ve istirca da böyledir. Onlar da kuldân zuhur eden aksi amelleri ile kirlenirler. Onlar da işte o zaman yenilenmek sevapları yazılır. Çünkü onu: 'Elhamdülillah' demek şükürün başıdır. Hamd ve sena etmeyen kimse şükretmemiş olur" *Nevadirü'l-Usûl* 2/203-204.

14. Tedbir: Her saat başı istiğfarla tövbesini yenilemektir.

15. Tedbir: Tevazuunu yenilemek için her saat başında “Allahu Ekber” demektir.

16. Tedbir: Sabrını yenilemek için her saat başında “Maşallah” ve ‘İnnâ lillahi ve innâ ileyhi raciûn” demektir.

Resulullah (sav)’den rivayet edildi. Şöyle buyurdu: “Nimete kavuştuğu zaman Allah’a hamd etmekten ve musibete uğradığı zaman da istirca²⁸ etmekten daha büyük bir hediye olmaz. Öyle ki, Allah onun şükürünü yeniler ve yeniden musibete uğramış gibi de sevabını da yeniler”²⁹ buyurdu.

17. Tedbir: Allah’ın kefaletine [güvencesine] girmek için gündüzün başında dört rekât namaz kılmaya devam etmek. Zira Tebâreke ve Teâlâ Hazretlerinden: “Ey Âdemoğlu! Gündüz başında bana dört rekât namaz kıl ki seni günün sonuna kadar koruyalım” buyurduğu rivayet edilmiştir.

18. Tedbir: Gece namazından kaçırıldığın [sevabı] almak için güneşin zeval vaktinde dört rekât namaz kılmaya devam etmek ve Rahman’ın salat vaktine muvafık olmaktır.

19. Tedbir: Yatsıdan sonra mescitten çıkmadan önce dört rekât namaza devam etmektir. Bu namaz kadir gecesinde kılınan namaza denk olur.³⁰

İbn Ömer ve İbn Mes’ud’tan rivayet edilen Cümel adlı kitabın başka bir yerinde zikretmiştik.³¹

²⁸ İnnâ lillahi ve innâ ileyhi raciun, demek.

²⁹ *Nevadirü'l-Usûl* 2/203, 3/109; Terğib ve Terhib 4/174. *Nevadirü'l-Usûlün* 152’si aslında “Muhakkak şükür bir itiraf ve teslimiyetle sabretmektir” şeklinde varid olmuştur. Enes (r.a.) rivayet edilmiştir. Resulullah (sav) “Kulun hamd ile ettiği secde yerine hiçbir nimet onun yerine geçmez” buyurdu. Öyle ki Yüce Allah onun sevabını yeniler, sevaplardan hiçbir sevap hiçbir kulun musibet anında istirca ile secdesi yerine geçmez. Bu teslimiyetini itirafır. Nitekim imanının Allah’ın birliğini tanımada ve kalbin ona teslim olması sebebiyle mutmain olması, dil ile ‘lailahe illallah’ demesi de bunu itiraf ve hakikati ile amel etmektir, sonra kul bu kelime ile imanını yenilemekle emr olunmuştur. 3/109. Hakim Tirmizî’nin başka bir rivayetinde: Resulullah (sav): Nimetlerden hiçbir nimetону hatırladığı zaman Allah’a hamd etmek kadar bir eman olmaz. Hamd ettiği zaman Allah da şükrettiği günde olduğu gibi şükürünün sevabını yeniler, herhangi bir musibet zaman ahdini hatırlayınca istirca da bulunursa musibetin ilk geldiği gönde olduğu gibi sevabını yeniler 2/203.

³⁰ İbn Şeybe Abdullah Amr’dan rivayet etmiştir. Bir kimse yatsıdan sonra camiden çıkmadan önce dört rekât namaz kılsa Kadir gecesinde kılınan namaza denk olur dedi 7351 H. Keza Muhammed b. Nasr el-Mervezî’nin eserinin Muhtasarı ‘Kıyami’l-leyl’ kısmında ‘Yatsıdan sonra kılınan dört rekâtlar’ babında Abdullah b. Amr’dan, o da Abdurrahman b. el-Esved’den ettiği rivayette de böyle varid olmuştur.

³¹ Ahmed b. Hanbel’in *Zühd* kitabında varid olmuştur. Abdurrahman b. el-Esved’den rivayet etmiştir. Bir kimse yatsıdan sonra dört rekât namaz kılsa Kadir gecesinde kılınmış gibi olur dedi, ben: Bunu kimden duydu? dedim. Eğer olurlarsa böyle, ancak [olmasa bile] onlar sahihtir,

20. Tedbir: Diğer bir (şey) Aşûre günü oruç tutmak, namaz kılmak, sadaka vermek, yıl içinde yapma fırsatı bulamadığı hayır amelleri gücünün yettiği kadar o gün yapmaya çalışmaktır. Çünkü Aşûre günü Allah, dünyaya mukabele ederek onun ehline yönelir. Zira Nuh kavmine gazap edince bütün dünyayı ve bütün halkı suda boğarak helak etti -ancak Nuh (as) ile gemide bulunanlar kurtuldu- azap gidince rahmet geldi. Ona denildi ki: “Ey Nuh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete bizden esenlik ve bereketlerle (gemiden)in denildi.”³² Dünya ehli olarak tek başına bereket ve esenlikle sadece onlar kaldı. Her kim iyi amel yaptıysa o günde güzel amel yapanın ameli esenlik ve bereketle dolar. İşte o gün, Aşure günüdür. Sene içinde kaçırılmış olduğu fırsatları yakalar.

Abdullah b. Ömer’den (r.a) rivayet ediliyor: “Bir kimse Aşure günü oruç tutar yahut sadaka verirse sene içinde kaçırdığı iyi amellerin sevabını yakalar,”³³ buyurdu.

21. Tedbir: İstisna ile beş şeyi tedarik etmektir.³⁴ Böylece her sabah şöyle der: “Ey Allah’ım! Ben, zikrettiklerimde ve dilediklerim içinde günümünden kullandığım şeylerde ivedilik ve aceleciliğim önümde [Sana] geldim; Allah’ım! Beni kazana razı kıl, bana takdir ettiğin şeyi benim hakkımda mübarek kıl, ta ki (benim hakkımda) tehir ettiğin şeyin acele gelmesinden ve acele ettiğin şeyin ertelenmesinden hoşlanmayayım.”³⁵

Bize Nasr b. Yahya, Yahya b. Seddad b. el-Hadır’in: Resulullah (sav) sabahladığı zaman bu kelimeleri söylerdi, dediğini haber verdi.

22. Tedbir: Allah’ım ne buyurduysan sen buyurdun yahut ne yarattıysan sen yarattın. Bütün bunlarda iraden senin elindedir. Dilediğin olur, dilemediğin olmaz, demektir.

---

dedi. 1940 H. Tirmîzî’nin *Muhtutü’l-Cemil*’inde varid olmuştur. Bize Cârûd haber verdi, o bize Fazlb. Mûsâ haber verdi. O Ebû Hanife: Muharib b. Dinar’dan, o da İbn Ömer’den rivayet etmiştir. O şöyle buyurmuştur: “Bir kimse yatsıdan sonra mescitten çıkmadan dört rekât namaz kılsa Kadir gecesinde kılmış gibi olur” dedi. Bize babam haber verdi, o da bize Ebû Nuaym haber verdi, o da bize Abdülcebbar b. Abbas’tan, o Kays b. Vehb’den, o Mürr’e’den, o da Abdullah’tan rivayet etmiştir. Bir kimse yatsı namazından sonra selam vermeden dört rekât namaz kılsa sanki Kadir gecesinde kılmış gibi olur” buyurdu. Paris, 50 18, 52.

³² Hûd 11/48.

³³ *Kenzü’l-Ummal*’da: “Bir kimse ziynet gününde (Aşure gününde) oruç tutsa seni içinde tutamadığı oruçların yerine geçer” buyurdu. (Deylemî, İbn Ömer’den) 24255 H.

³⁴ Zikredilen ‘beş şeyin’ ne olduğu metinde ve dipnotta belirtilmemiştir.

³⁵ Deylemî, İbn Ömer’den Resulullah (sav)’in şöyle dediğini ihrac etti: Sizden birisine maişetinin işi ona zor geldiği zaman; evinden çıktığında nefsi, malı ve dini üzere besmele çekmeyi ve Ey Allah’ım! Beni kaderinden razı kıl ve bana takdir ettiğin şeyi mübarek eyle! Ta ki ertelediğinin acele gelmesinden ve acele kıldığının ertelenmesinden hoşlanmayayım, demeyi ihmal etmesin. *El-Firdevs* 111/4 H.

23. Tedbir: “Allah’ım, ben ancak bir beşerim. Kimi sözle incittiysem yahut lanet ettiysem yahut beddua ettiysem ona rahmet, mağfiret ve bereketini esirgeme”³⁶

Bana babam haber verdi, o da bize İsmail b. Abdülmelik haber verdi. O da bana İbn Ebî Müleyke Resulullah (sav) ‘den rivayet etti, dedi. Bunu Aişe (r.anhâ) ya demiştir.

24. Tedbir: Yemek yediği zaman yahut bir şey içtiği zaman yahut bir şeyi giydiği zaman yahut bir iş yaptığı zaman besmeleyi unutursa “Bismillahi evvelehü ve âhirahü” demektir.

Bize Süfyan b. Vekî’ haber verdi. O Yahya b. Said’den o Câbir b. Sabah’tan şöyle dediğini haber vermiştir. Bana Vâsıt’a kadar eşlik ettiğim İbn Ebî Abdurrahman el-Huzâî yemeğin başında besmele çekip; son lokmasında da: “Bismillahi evvelehü ve âhirahü” dedikten sonra şöyle dedi: Sana bunun hakkında Resulullah’ın ashabından dedem Ümeyye b. Mahşî’den³⁷ işittiğimi haber vereceğim. Mahşî demiştir ki: Bir adam yemek yiyor ve Nebi (sav) de onu izliyordu. [Adam] yemeği bitirene kadar besmele çekmedi. Ta ki yemeğin sonunda “Bismillahi evvelehü ve ahirahü” dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav): “Besmele çekinceye kadar şeytan onunla yemeye devam eder, besmele çektiği zaman (şeytanın) karnında bir şey kalmaz; çünkü onu kusar” buyurdu.

³⁶ Müslim ondan “Ben onu zekât ve ecir olarak kabul ederim” lafzını ihrac etmiştir. *Kitabü'l-Birri ve's-Sıla*.

³⁷ Ümeyye b. Mahşî el-Huzâî, Ona Ezdî de denir. Resulullah (s.a.v.) ile sohbet etmiştir. Basra’ya yerleşmiş ve sonra geri dönmüştür. İbn Said, Buharî ve İbn Sekene o sahabeler demişler. Ebû Dâvûd, Neseî, Ahmed ve Hâkim Câbir b. Subh tarikinden bir hadisini rivayet etmiştir. O bana Müsennâb Abdurrahman haber verdi dedi. (Resulullah) yemek yerken besmele çekmedi. Son lokmasında “Bismillahi fi evvelihi ve âhirihi” derdi. Ben de öyle derdim. Sonra devam etti: Ceddüm Ümeyye b. Mahşî bana haber verdi. O, Nebi (s.a.v.)’in ashabındandı. Bir adam yemek yiyordu kıssasını ona anlattı... *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe* 1/119).

Sonuç

Hakim Tirmizî, velâyet düşüncesiyle öne çıkmış olmasına rağmen; (kalp, akıl gibi) pek çok meselede önemli görüşler ortaya koymuş bir mutasavvıftır. Tirmizî'nin öne çıkan en önemli görüşü ise belirttiğimiz gibi "velâyet" tir. O, her ne kadar nebi anlayışından dolayı eleştirilere maruz kalsa da temelde "velâyet" görüşünü "nübüvvet" düşüncesinden tevârus etmektedir. Binâenaleyh Tirmizî'nin her eserinde nübüvvet ve velâyet irtibâtını hissedebilmekteyiz. Bu noktada müellifimiz kendisine yöneltilen ithamları kabul etmeyerek velî ya da sâlik'in her zaman nebîye bağlı olduğunu ve kendisinin de bu yönde görüş beyan ettiğini ısrarla vurgulamaktadır.

Sünnî bir düşünür olarak Tirmizî'nin pek çok âyet ve hadisi referans göstermesi ve yine ittibâ ifadelerine eserlerinde yer vermesi, bir bakıma yukarda belirttiğimiz (sünnete bağlı olduğu) iddiasını teyit etmektedir. Genel çerçeveden eserlerine bakıldığında Tirmizî'nin nebî anlayışının döneminin mutasavvıflarıyla hemen hemen aynı olduğu ifade edilebilir. Buna ilaveten Tirmizî, sûfilerin Hz. Peygamber'e dair dağınık görüşlerini 'Hatem' kavramında birleştirdiği gibi hatem kavramına da yeni yaklaşımlar getirmektedir. Bu bağlamda Tirmizî, hem hatem anlayışında hem de diğer tasavvufî meselelerde ittibâ düşüncesini yansıtmaya devam etmektedir. Onun bu konudaki endişeleri ve hassasiyeti bütün eserlerinde fark edebilmekteyiz. Bu kapsamda çalışmamızda Tirmizî'yi sadece *Kitâbu'l-İhtiyât*'ı üzerinden değerlendirdik. Eser, küçük ebatlı bir risâle olmasına rağmen Tirmizî'nin ittibâ hakkındaki fikirlerini anlamada bize açık ve net bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda diğer eserlerine nispetle *Kitâbu'l-İhtiyât*'ın tamamen naslar üzerinden temellendirildiği de ifade edilebilir.

Bütün çabalarına rağmen Tirmizî'nin nübüvvet ve velâyetle ilgili meseleleri ve dolayısıyla ittibâ mevzusunu tam anlamıyla izah edebildiğini söyleyebilir miyiz? Diye sorduğumuzda; bu pek mümkün görünmemektedir. Zira dönemin diğer mutasavvıfları gibi Tirmizî de tasavvuf geleneğinin sünnete bağlı olduğunu belirterek dînî ilimlerle tasavvufu uzlaştırmaya çalışmış olmasına rağmen bu uzlaştırmada başarılı olduğunu ifade edememekteyiz. Açıkçası çok çetrefilli ve tartışmalı olan bu mevzu, ayrı ve uzun bir çalışmayı iktiza etmektedir. Bu çerçeve ve bu kısa çalışmamız bağlamında söylenebilecek tek şey, Tirmizî'nin tasavvufu ittibâyâ dayalı bir yol olarak sunmuş olmasıdır.

Kaynakça

- Arabî, Muhyiddin İbn. *Fütuhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. 18 Cilt. Litera Yayıncılık, 2017.
- Arabî, Muhyiddin İbn. *Velâyet ve Nübüvvet Sorular ve Cevaplar*. çev. Ekrem Demirli. Litera Yayıncılık, 2015.
- Bereke, Abdülfettah Abdullah. "Hakim Tirmizî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 15 (1997), 196-199.
- Çift, Salih. *Hakim Tirmizî ve Tasavvuf Anlayışı*. İnsan Yayınları, 2008.
- Çift, Salih. "Hatmu'l-Evliyâ, Ebû Abdulah Muhammed b. Ali el-Hakim er-Tirmizî". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/15 (2005), 351-376.
- Hücvirî, Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî. *Hakikat Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. Dergah Yayınları, 2014.
- Hücvirî, Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî. *Keşfu'l-Mahcûb*. thk. İs'âd Abdülhâdî Kandil. Kahire, 1974.
- Kelabazi, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb el-Buhârî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. çev. Süleyman Uludağ. Dergah Yayınları, 2021.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Kahire: (nşr. Abdülhalîm Mahmûd – Mahmûd b. Şerîf), 1385.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *Er-Risale*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.
- Radtke, Bernd. "İbnü'l-Ârabî Öncülerinden Biri: Hakim Tirmizî ve Velâyet Görüşü". çev. Salih Çift. *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)*, 9/21 (2008), 501-507.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Adâbu'l-Mürîdîn*. thk. Abdulfettah Abdullah Berke. Matbaatü's-Suâd, 1997.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Âdâbu'l-Mürîdîn (Edep Yâ Hu: Kalbi, Nefsin Esaretinden Nasıl Kurtarırız?)*. çev. Mehmet Zahit Tiryaki. İstanbul: Hayy Kitap, 2016.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Beyânü'l-fark beyne's-sadrve'l-kalbve'l-fuâdve'l-lübb*. thk. Ahmed Abdürrahim es-Sayih. Kahire: Merkezü'l-Kitâbli'n-neşr, 1998.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Beyânü'l-Fark (Kalbin Anlamı: Allah'ın Nuruna Kavuşmak İçin Kalbimizin İç Güçlerini Nasıl Kullanmalıyız?)*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Hayy Kitap, 2013.

- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. "Büdüvvü şe'n". *Hatmü'l Evliya*. nşr. Muhammed Halid Mesud, ts.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Edebü'n-Nefs*. thk. Ahmet Abdurrahim es-Sâyih. Mısır: Ed- Daru el-Mısriyye el-Lübniyye, 1993.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Edebü'n-Nefs (Kalbini Bul: Nefs Terbiyesi ve Allah'a Yakın Olmanın Güzelliği)*. çev. Hacı Bayram Başer. İstanbul: Hayy Kitap, 2013.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Kitâbu'l-İhtiyât*. thk. Abdulvahid Cehdânî. Lübnan: Dar el-Kütüb el-İlmiyye, 2011.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Menâzilu'l- Kurbîyye*. thk. Asım İbrahim Kayyâli. Beyrut-Lübnan: Dar el- Kütübü'l-İlmiyye, 2007.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Menâzilu'l- Kurbîyye: Allah'a yakınlığın dereceleri*. çev. Mehmet Zahit Tiryaki. İstanbul: Hayy Kitap, 2013.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Mesâilü'l-meknûne*. thk. Muhammed İbrahim Ceyûşî. Dârü't-Türâsi'l Arabî, 1980.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Riyâzetü'n Nefs (Nefis Terbiyesi)*. çev. Mehmet Zahit Tiryaki. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Riyâzetü'n-nefs*. thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2002.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Velîliğin Sonu: Hatmu'l Evliyâ*. haz. Salih Çift. İstanbul, 2018.
- Tirmizî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Hatmü'l-Evliya*. thk. Osman İsmail Yahya. Beyrut: Mecelletü'1-Meşrik, 1965.